

IARF tüntette ki a vallási egyetértést és együttműködést szolgáló munkájáért.

1985-ben a japán nép még hallhatta őt beszélni a televízióban és rádióban. Kötetbe gyűjtve, 109 esszéjét adták ki. Az érdeklődés tanai iránt folyton nő. Ő tartja elevenen Emerson eszméit Japánban, miközben terjeszti, továbbfejleszti és gyakorolja azokat. Méltán tekinthetjük Imaokát a szabad vallás apostolának.

GAAL GYÖRGY

A DÁVID FERENC EGYLET ÉS KIADVÁNYAI

1. rész

A Dávid Ferenc Egylet (DFE) az első és leghosszabb ideig fennálló unitárius szervezet volt. Első ötven esztendejének történetét 1935-ben megírta Benczédi Pál, s egész múltját az Unitárius Közlöny (UK) évfolyamai is hűen tükrözik. Sajnos, Benczédi munkája filológiai szempontból nem mindig megbízható, s nem is eléggé egységes, átfogó. Mivel pedig az UK teljes sorozatai már ritkaság számba mennek és az egyleti kiadványok többsége kifejezetten unikum példányban maradt fenn kolozsvári könyvtárakban vagy magánszemélyeknél,* szükségesnek mutatkozik egy, az Egyletről későbbiekben elkészítendő monográfia számára adattár és bibliográfia formájában összegyűjteni és közzétenni a legfontosabb adatokat és a még fellelhető kiadványok jegyzékét. Bevezető soraink ezért nem törekednek teljességre, értéktételezést megfogalmazására, mindössze a legfontosabb tudnivalókat összegezik.

A DFE alapításának gondolata Boros György akkori teológiai tanártól származik. Unitárius lelkészi egyesületet szeretett volna létrehozni, s ennek tervét az 1884. szeptember 2-i főtanácsi gyűlés elé terjesztette. A Főtanács egy bizottságot hozott létre a javaslat megvitatására. Ennek elnöke Gyöngyösi István Udvarhely köri esperes, titkára pedig maga Boros György volt. A bizottság az alapszabálytervezetet Ferencz József püspök elé terjesztette, majd kinyomtatva megvitatásra szétküldte az egyházköröknek. A kedvező fogadtatás nyomán 1885. augusztus 29-én Kolozsvárt tartották meg az alakuló közgyűlést. 76 alapító, 87 rendes és 28 pártoló tag jelentkezett. Az Egyesület elnevezésének ötlete valószínűleg Gyöngyösitől származott, mivel ő már 1876-ban alapított saját egyházkörében egy Dávid Ferenc Könyvtáregyletet.

Az elfogadott és közzétett Alapszabályok szerint az Egylet célja „az unitárius keresztény vallás, a hit- és erkölcstudomány és nevelés tan

* Munkánkban az Akadémia kolozsvári fiókjának könyvtára (volt Unitárius kollégium állag), a Központi Egyetemi Könyvtár és az Unitárius Egyházi Könyvtár anyagát használtuk fel. Egyes kiadványokat dr. Erdő János szerzett meg magánszemélyektől.

körébe tartozó elvek és kérdések tisztázása, terjesztése, a keresztény vallásos és erkölcsi élet ápolása és emelése“ volt. Külön fejezetekben írták elő az egyleti tagság feltételeit, az Egylet tisztviselőinek kötelességeit, a közgyűlés a választmány hatáskörét, a fiókegyletek megszervezésének módját, a vagyoni ügyek rendezését s az Alapszabály-módosítás lehetőségét. Eredetileg egy elnökből és két alelnökből, egy titkárból és egy pénztárnokból állott a tisztikar. A folyó ügyeket intéző választmány a tisztikaron kívül hat választott tagból állott. Ezek egyharmadát minden évben a közgyűlésen újra választották. Figyelemreméltó, hogy már ekkor gondoskodtak a vidék bekapcsolásáról: mindegyik egyházkör fiókegyletet létesíthet, amely ugyancsak tisztikart választ. A fiókegyletek feladatait igen konkrétan meghatározzák, közülük néhány jelentősebb: nép- és ifjúsági könyvtárak, önképző körök, vasárnapi iskolák alapítása, gondoskodás a gyermekek iskoláztatásáról, valamint „a különböző hitfelekezetűek között a kölcsönös szeretet és testvéri érzés“ ápolása. Az Egylet vagyonának 90%-át népszerű és tudományos munkák kiadására, falusi könyvtárak létesítésére és jótékonykodásra szánják. Első kiadványuk épp az alakuló közgyűlésről közzétett *Értesítő*, mely az alapszabályokat is tartalmazza. Az alapszabályok 1933-ig alig módosultak.

Szerencsés dolog volt az Egylet első vezetőségébe a jó szervező-készségről ismert Boros György titkár mellé Brassai Sámuel elnöknek választani. 1924-ben az Egylet fennállásának 40 éves jubileumán mondott beszédében utal rá Boros, hogy az öreg polihistor tekintélyt adott az egész fiatal egyesületnek, s felolvasó üléseire szívesen eljöttek a más vallású egyetemi tanárok, írók is. A Zeneművészek társasága szintén iránta való tiszteletből vett részt, muzsikált az Egylet estélyein, úgyhogy olyan légkört tudtak teremteni, melyben a felekezeti korlátokról megfeledkezve jól érezte magát protestáns, katolikus és zsidó, tudva: „együtt építik az erkölcs pillérére a vallás egyenlőség és szabadgondolat tágas csarnokát“. (UK 1924. 194. 1.)

Az első évek legfontosabb eseménye kétségtelenül az UK megin-dítása volt. Az első két közgyűlésről *A DFE Kiadványai* sorozatban *Értesítőt* adtak ki, a második rendes közgyűlésen hozták a határozatot, hogy a jegyzőkönyvet és a titkári beszámolót egy, az Egyletbe tartozó új folyóiratban közölik. Így jelent meg az UK első rendkívüli száma 1887. októberében. Az I. évfolyam 1888. januárjában indult. E havilappal vált igazán fontos tényezővé az unitáriusok, de általában egész Erdély szellemi életében az Egylet. Így már kilépett a felolvasó termek és ünnepi rendezvények aránylag szűk közönségének köréből, s százak, később ezrek figyelmét irányította a kitűzött célokra. *A DFE Kiadványai* sorozatban továbbra is — elég rendszertelenül — jelentek meg a dolgozatok, különnyomatok a Keresztény Magvetőből, UK-ból, többnyire a szerző költségén.

Az Egylet lényegében az első világháború kitöréséig szépen fejlődik. Főleg Brassai haláláig igen rendszeresen, évente az őszi-téli hónapokban 6—8 felolvasó ülést tartottak. Az UK 1898-as évfolyama közli az 1885. március 15-től 1898. február 20-ig felolvasók névsorát, az előadások címét (51—53., 74—75. l.). A 101 felolvasás közül tizenkettőt nő tartott. A felolvasók között „külső“ ember is szép számmal akad: Felméri Lajos, Concha Győző, Lánczy Gyula, Haller Károly, Bálint Gábor egyetemi tanárok, Kővári László, Abonyi Árpád, Éjszaki Károly írók, s érdekességként említjük De Gerando Antonia neves pedagógust, Szlá-

vik Mátyás eperjesi evangélikus teológiai tanárt, Grätz Mór helybeli lutheránus lelkészt és Eisler Mátyás főrabbit. A továbbiakban, mivel inkább társadalmi pozíciói alapján választották ki az elnököket, a felolvasások leszűkültek. Az egyházi emberek mellett alig tűnik fel olyan tekintélyes előadó, mint Márki Sándor, Cholnoky Jenő professzorok vagy Pákey Lajos főmérnök. 1924-ben Boros György 400-nál több felolvasást említ, ezek pontos jegyzékét ma már lehetetlen összeállítani, mivel a közgyűlésen felolvasott titkári jelentések mind ritkábban említik a felolvasó gyűlések számát és azok műsorát. (Közvetett úton a korabeli kolozsvári napisajtó beszámolóí, hírei alapján lehetne sok felolvasó nevét és a dolgozatok tárgyát megtudni.) 1898-ban az egyleti munka megjavítására négy bizottságot hoznak létre (missziói, pénzügyi, rendezői, irodalmi), külön-külön tiszttal.

A DFE különös figyelmet fordít az ifjúságra és a nőkre. Már 1892-ben *Fiatalság Barátja* címen különválnak az UK ifjúsági rovata, s 1897-ig Boros György és az örökifjú Brassai szerkesztésében 7 számot jelentet meg. 1900. november 24-én pedig Kelemen Lajos vezetésével megalakul a DFE Ifjúsági Köre. 1902-től a női rovat válik melléklappá, s 1908-ig a *Nők Világa* címen évente 5—6 száma jelenik meg. 1910-ben az Egylet keretein belül megalakul az Unitárius Nők Szövetsége, elnöke Ferencz Józsefné és (Budapesten) Perczelné Kozma Flóra, alelnökei Pákey Lajosné, valamint Boros Györgyné. A vidéki unitárius egyesületek fiókegyletként csatlakoznak a kolozsvári szervezethez, sok egyházköriben pedig a központ ösztönzésére alakul fiókegylet. Nagy múltú az Udvarhely, Székelykeresztúr és a Maroskör fiókegyletei, ezek külön kiadványokat jelentenek meg. Bár az Udvarhely-köri lelkészek szerepelnek kiadóként, a DFE is támogatta az 1911-től 1927-ig Ajtay János, Úrmösi József és Báró József szerkesztésében megjelenő *Unitárius Keresztény Népnaptárt*. Fiókegyletek működtek még a Küküllő-körben, a Felső-Fehér-körben, a Háromszék és az Aranyos-Torda-körben. Végül 1900-ban Józán Miklós vezetésével megalakult a budapesti DFE is. Az Unitárius Nőszövetség 1913-ban belépett a Nemzetközi Szabadelvű Nők Szövetségébe (Párizs). Az első világháború az egyleti munkára is rányomja bélyegét, sőt a háború után 1919-től 1921-ig az egyleti élet szünetel. Az 1922. október 30-i (XXXIV.) közgyűlésen szervezik újjá az Egyletet, választják meg új tiszttakarát.

Az 1924-es, az Egylet fennállásának 40. évfordulóját ünneplő közgyűlés nagyjából határhőnek tekinthető, az alapítók generációja az UK szerkesztése, majd a DFE vezetése terén átadja helyét a fiatalabbaknak. Közülük Varga Béla, Pálffy Márton, Gyallay-Pap Domokos fejtett ki jelentős munkásságot, majd 1927-től a még fiatalabb generációt képviselő Szent-Iványi Sándor, lesz az egyleti élet mozgatója. Még teológusként ő szervezi újjá 1923 decemberében az Ifjúsági Kört, melynek vidéki fiókjai rendre megerősödnek, úgyhogy 1928. július 10—15-én Székelykeresztúron megtartják a DFE Ifjúsági Köreinek első konferenciáját. az UK évente négyszer megjelenő *Ifjúság* című mellékletet szándékozik indítani ebből az alkalomból, az első szám meg is jelenik Szent-Iványi Sándor szerkesztésében, s beszámol a konferencia lefolyásáról. A melléklet azonban folytatás nélkül marad, illetve a fiatalok Dicső-szentmártonban tartott II. konferencia után *Kévekötés* címen indítanak Balázs Ferenc szerkesztésében folyóiratot. Ez beszámol a következő években tartott III—IX. Ifjúsági találkozóról. A lap megszűnte után, 1937—1939 között a X—XII. konferenciákról már az UK *Kévekötés*

cfmű rovatában olvashatunk. Ezek az ifjúsági találkozók különösen a falusi és a városi fiatalok közti barátság ápolásával, a falumozgalom elindításával tettek szolgálatot. Külön bizottságai foglalkoztak a falusi, az iparoskereskedő, az értelmiségi fiatalok, valamint a lányok problémáival.

1922 júniusában újjáalakult az Unitárius Nők Szövetsége is Ferencz Józsefné elnök, Boros Györgyné és Fangh Erzsébet alelnökök vezetése alatt. Műsoros esték, délutánok szervezésével, jótékonykodással, a vidékről Kolozsvárra került unitárius lányok, szegény asszonyok támogatásával foglalkozott. Külön rovata az UK-ben továbbra is a Nők Világa volt.

Már 1922-től állandó probléma az Alapszabály módosítása, illetve egy új alapszabály kidolgozása. Az 1922-ben tartott közgyűlés Árkosi Tamás lelkész módosítási javaslatait vitatja meg. Többek között az Unitárius Irodalmi Társaság irodalmi szakosztályként az Egyletbe való felvételét szorgalmazza. 1925-ben Kiss Károly vargyasi igazgató-tanító az Egylet működésére dolgoz ki részletes Munkatervet (közlik a 11. számban.). Végül 1931-ben Varga Béla vezetésével új alapszabály-tervezetet állítanak össze, melynek átdolgozott változatát az 1933. június 7-i rendkívüli közgyűlés fogadja el. Az Egyházi Képviselő Tanács június 29-i és az illetékes minisztérium október 14-i jóváhagyása után a 11. számban közlik a 36. paragrafust magába foglaló Alapszabály végleges szövegét. Ez, azon kívül, hogy alkalmazkodik az államkeret szabta követelményekhez, rögzíti az Egyleten belül történt változásokat. Így az időközben megalakult nagyszámú fiókegyletre való tekintettel sokkal nagyobb gondot fordít a falura, a népre. Míg az első Alapszabály inkább városcentrikus volt az 1933-ban jóváhagyottat falucentrikusnak nevezhetnők. Az Egylet célkitűzéseit „missziói, népművelési és általános kulturális tevékenység“ útján véli megvalósíthatónak, népművelési estélyek rendezését, a szörványok fokozottabb gondozását hangsúlyozza. Az Egyleten belüli alakulatok viszonyáról is szól: megkülönböztet Anyaegyletet, egyházközségi és egyházköri fiókegyleteket. Autonóm, önálló alapszabályokkal működő szervekként sorolja fel a Dávid Ferenc Unitárius Nők Szövetségét, a Dávid Ferenc Egylet Ifjúsági Köreinek Egyetemes Szervezetét, valamint potenciálisan más egyháztársadalmi alakulatokat (dalárdák, zenekarok stb.). A választmány választott tagjainak számát 18-ra emeli (fele férfi, fele nő). 1930-ban megalakul az Unitárius Sajtó- és Iratterjesztő, úgyhogy ezután csökken az Egylet szerepe a könyvkiadás és iratterjesztés terén, főleg az UK és az *Erdélyi Magyar Unitárius Naptár* kiadására korlátozódik. Ez utóbbit 1928-ban vette át az Udvarhely-köri lelkészekről az Egylet, s teljes *Egyházi és Iskolai névtárral* jelentette meg évről évre 1949-ig.

Az 1930-as évek végén, a 40-es évek elején az Egylet működését a rendkívüli állapotok, a háború befolyásolják. A fiókegyletek gyűléseit gyakran betiltják a hatóságok. 1940 után a fiókegyletek egy része elszakad az Anyaegylettől. Közben hol Abrudbányai Ede, hol Gál Miklós az elnök, az 1938-ban megválasztott Varga Béla, majd Józán Miklós a tiszteletbeli elnökök. Az Egylet legstabilabb embere Benczédi Pál, aki 1935-től titkár és szerkesztő, 1944-ig — rövid megszakítással — ő szerkeszti az UK-t, s közben egyre emelkedik a ranglétrán, a világháború utáni években ügyvezető alelnök az Egylet megszűntéig. 1943-ban előtérbe kerül az Egylet újjászervezésének, megerősítésének kérdése. Az alapszabályokat is módosítani kellett. Főleg a vezetőség összetétele kö-

rül folyt vita. 1943. március 27-én nem jelennek meg elegendően, hogy a közgyűlés határozatokat hozhasson, az április 11-i gyűlésen aránylag kevés tag jelenlétében megtörténik a választás, amit viszont az Alapszabály be nem tartása miatt megfellebeznek az Egyházi Képviselő Tanácsnál, úgyhogy a november 20-i közgyűlésen újra választást tartanak. Az 1940-es évek elején a kolozsvári Anyaegylet élénkebb tevékenységet fejt ki, a felolvasó üléseken, az egyházi embereken kívül, újra néhány egyetemi tanár és közéleti személyiség is felolvasást tart (Gyulai Zoltán, Gelei József, Veress Gábor, László Gyula, Szathmáry Lajos, Mikó Imre stb.).

A háború befejezése után, az 1945. január 7-én tartott közgyűlésen a lemondások, távozások folytán újra tisztikart kell választani. Ifj. Hadházy Sándor tankerületi főigazgató lesz az elnök, Mikó Lőrincné és Kovács Lajos teológiai tanár az alelnökök. Az UK utolsó évfolyamainak a szerkesztője szintén Kovács Lajos. Az egyleti élet megindulására az UK utolsó, 1948 január-februári száma enged következtetni. Hat egymást követő szerda estén a kolozsvári kollégium dísztermében Boros Györgyről, Józán Miklósról, Kovács Jánosról, Varga Béláról és Gál Kelemenről emlékeztek meg, Kelemen Lajos pedig az egyházközség úrvacsorai szerelvényeiről tartott előadást. Vidéken is néhány ünnepélyt rendeztek. Mivel azonban az Egylet hivatalos elismertetése, jóváhagyása elmaradt, annak tevékenységét 1948-ban végleg be kellett szüntetni. 1949-re kiadott naptár az Egylet utolsó kiadványa.

A DÁVID FERENC EGYLET TISZTIKARA

Elnökei: 1885—1897 Brassai Sámuel, 1897—1899 Hajós János, 1899—1925 Petrichevich-Horváth Kálmán, 1925—1927 Petrichevich-Horváth Arthur, 1927—1931 Horváth-Tholdy Rudoif, 1932—1938 Abrudbányai Ede, 1938—1943 Gál Miklós, 1943—1945 Abrudbányai Ede. 1945—1948 ifj. Hadházy Sándor; *tiszteletbeli elnökei:* (általában a püspökök, főgondnokok, leköszönt elnökök): [1887-től] Ferencz József, Daniel Gábor, Petrichevich-Horváth Kálmán, [1905-től] Fekete Gábor, [1932-től] Boros György, Varga Béla, Józán Miklós; *alelnökei:* Kriza Jánosné, Berde Mózes, Hajós János, Fekete Gábor, Mikó Imre, Kozma Dimén, Kozma Ferenc, Ferencz Józsefné, Boros Györgyné, Varga Béláné, Mikó Lőrincné; *ügyvezető alelnökök* 1921—1931 Boros György, 1932—1938 Varga Béla, 1938—1945 Kiss Elek, 1945—1947 Kovács Lajos, 1947—1948 Benczédi Pál; *titkárai:* Boros György, Fangh Erzsébet, Tarcsafalvi Albert, Győrfi István, Vári Albertné, Csiki Gábor, Patakfalvi Zsigmond, Szent-Iványi Sándor, Benczédi Pál, Abrudbányai [Fikker] János, Erdő János, Székely Gyula, Izsák Vilmos; *főtítkárok* 1909—1921 Boros György, 1921—1923 Gyallay-Pap Domokos, 1923—1931 Varga Béla.

A DÁVID FERENC EGYLET KIADVÁNYAI

Folyóiratok. Tulajdonképpen két önállóan mondható folyóiratot jelentetett meg az Egylet: az egyik az *Unitárius Közlöny*, a másik a *Kévekötés*. A *Fiatalság Barátja* és a *Nők Világa* az UK melléklete volt. A DFE II. rendes közgyűlésén határozták el egy „népszerű valláserkölcsei havi újság” kiadását. Az 1887 októberében összeállított rendkívüli szám a közgyűlési értesítőn kívül a szerzők felhívását tartalmazza az UK megindítása érdekében. A lap célja az unitarizmus múltjának fel-

idézése és az angol-amerikai kapcsolatok ápolása mellett elősegíteni a vidéki lelkészek, tanárok, tanítók munkáját a szószeiken, a vasárnapi iskolában, a hívek között. Elutasít minden „felekezeties szűkkeblőség“-et, s főleg az erkölcsi élet javítására kíván tekintettel lenni. Ezt a feladatát nagyjából az első világháborúig teljesítette. 1919—1921 között, amíg az Egylet működése szünetel, „Egyházi hivatalos lap“-ként jelent meg 17 füzete, s bár utána visszakerült az újjáalakított Egylet tulajdonába, a terjedelem jelentős részét továbbra is a közlemények, egyházi és egyleti hírek tették ki, valamint a megrendelők igényeit kielégítő népies olvasmányok. Az első világháborúig minden évfolyam egy-egy száma az azévi közgyűlés értesítőjét tartalmazta. A későbbiekben gyakran csak összefoglaló beszámolókat közölt a gyűlésekről. 1944-ben megváltozott a lap formátuma (8°-ról 4°-ra), a világháború utolsó hónapjaiban, s az elkövetkező években megjelenése rendszertelenné vált. A lap munkatársai többnyire unitárius egyházi emberek, a DFE tisztségviselői. A szerkesztőkön kívül az ismertebb írók és tudósok közül a következők írásait, verseit közölték az UK ötvennyolc évfolyamában: Kövári László, Berde Áron, Rédiger Géza, Jékey Aladár, Berde Mária, Gárdonyi Géza, Jakab Ödön, Barabás Ábel, Kelemen Lajos, S[ütő] Nagy László, Mikó Imre, Nagy István, Létay Lajos.

A *Fiatalság Barátja* Brassai Sámuel 1851-ben hat számot megért — hasonló című — ifjúsági lapját szándékozik feleleveníteni és folytatni a már öreg polihisztor támogatásával. Az 1. számban át is veszik a régi folyamból Brassainak a *Szemesség és eszes feltalálás* című cikkét. Évente két számot szeretnének megjelentetni: karácsonykor és konfirmáció idején. A nevelő jellegű és ismeretterjesztő cikkek mellett imákat, történeteket, verseket, játékokat, rejtvényeket és fejtörő feladatokat közölnek. A 2. számban verseket vesznek át az Unitárius Kollégium *Remény* című kézirat lapjából. Általában a tizenéveseknek szól a *Fiatalság Barátja*, de nincsenek ilyen korú munkatársai, fiatal szívű öregek, sőt aggastyánok írják, szerkesztik. Talán ez is az oka, hogy a lap mindössze egy számmal volt hosszabb életű, mint Brassai 41 évvel korábbi kiadványa. 1897-ben a 7. szám végén az egyedül maradt Boros György szerkesztő közli, hogy utolsónak tekinti a számot, s csak akkor fogja a lapot tovább szerkeszteni, ha arra maga az olvasó ifjúság buzdítja. „Búcsút veszek tőletek azzal a kívánsággal, hogy olvassátok örömmel és haszonnal ezt a számot is, melyet oly igaz szeretettel készített a szerkesztő, amilyennel az ifjakat szereti“ (32. l.).

A *Nők Világa* 1902-ig az UK-ben rovatként jelent meg. Az 1901 decemberi számban a szerkesztő, Boros György így ír: „A *Nők Világa* eddig is kedvelt és élénk rovatja volt az *Unitárius Közlönynek*. Az 1902. évben női kezektől önálló melléklet gyanánt fogjuk adni legalább mindegyik negyedévben egyszer. Fanghné Gyűjtő Izabella, Perczelné Kozma Flóra és Raffaj Irma úrnők, jeles írónőink szíveskedtek magukra vállalni, hogy a nők érdekének megfelelő olyan kis lapot teremtenek, amelyben röviden mindent megtaláljon a hívő, a munkás, a házi nő, az anya, a leány, a városi és a falusi is“ (306. l.). A melléklet 1902-ben s az elkövetkező négy esztendőben változó oldalszámmal minden második hónapban megjelenik. (Nem sikerült tisztáznunk, hogy 1907-ben megjelent-e a 6. szám.) Főleg a szerkesztő és a főmunkatársak írásait tartalmazzzák a számok, néhány verset, valamint angolból fordított anyagot. A legsikerültebb a II. évfolyam, ennek tartalomjegyzékében a következő rovatok találhatók: Költemények, Vallásos-erkölcsi köz-

lemények, Életrajzok s rokontárgyúak, vegyes tartalmúak. Az 5. számban a három főmunkatárs nőről Joó Borbála, Józán Miklós és Boros György ír cikket, a címolda'on arcképükkel. A melléklet főleg anyagi szempontból terhelte meg az Egyletet. Ezért már 1907-ben akadtak méltatlankodók. Boros György, aki kezdetől fogva fontos szerepet szánt az egyleti életben a nőknek, így vélekedik titkári jelentésében: „A *Nők Világa* mindegyik páros hónapban kísérté előljáróját [értsd az UK-t]. Egy-két helyről azt hallottuk, hogy a *Nők Világa* mellőzhető volna. Mi nem gondoljuk. Mi azt gondoljuk, hogy ez a lap is a jövő érdekében indult meg. Ha ma nincs olyan nagy szereplése mint társának [az UK-nek], majd megnő. Mi úgy fogjuk föl, hogy az unitárius nők a vallás-erkölcsei élet terén még nagyobb szerepet fognak vinni, azt is hisszük, hogy ez a kis lap buzgóságukat növeli s munkára serkenti. Tehát csak bizzunk jó sorsában“ (UK 1907. 192—194. l.). Hanem a sors nem kedvezett a mellékletnek. A következő évi közgyűlés már arról számol be, hogy „a kolozsvári nyomdák kartellbe léptek, s a lap nyomásának az árát kétszeresére emelték föl“. A választmány ezért, s hogy a tagdíjakat ne kelljen emelni, javasolja: az *Unitárius Közlöny* a nyári két hónapban ne jelenjék meg, a „*Nők Világa*, minthogy az alapja ezidő szerint még nem fedezi, mint önálló lap, költségeit, ezután az *Unitárius Közlönyben* mint egyik önálló rovat vezettessék“ (UK 1908. 207 l.). A közgyűlés elfogadta a javaslatot, sőt Pákey Lajos levélben is üdvözölte, helyeselte a döntést (UK 1908. 221—223. l.).

Az UK-től függetlenebb, magát attól bizonyos fokig elhatároló, de végül abba rovatként beleolvadó ifjúsági folyóirat a *Kévekötés*. A 2. számmal indul, s nem az UK *Ifjúság* című mellékletét, hanem a Szent-lványi szerkesztette folyóiratot bíráló, Székelykeresztúron Útő Lajos szerkesztésében megjelenő *Unitárius Egyház Ifjúsági melléklet** tekinteti első számának. A világhírből hazatért Balázs Ferenc köré csoportosuló fiatalok teremtenek maguknak fórumot e lappal. A Szerkesztőségi beközönlő már az első (I. évf. 2.) számban leszögezi: „a lap unitáriussága [...], nem abból áll, hogy bennünket a többi felekezetektől elválasztó tulajdonságokat hangsúlyozza, hanem abból, hogy az élet, a társadalom, a tudomány, művészet, a háború, a béke a népépítés, a falu-fejlesztés, művelődés stb. emberi problémáit a *tiszta ész világánál nagy türelmességgel és a haladás jegyében vizsgálgatja, s a legértékesebb élet felé ezáltal irányt mutat*“ (17. l.). Főleg a falusi, másodsorban a városi iparos, kereskedő, valamint a középiskolák felső osztályaiba járó ifjúságnak írják. Nem irodalmi, hanem nevelési célokat tűznek maguk elé, mindenekelőtt az ifjúság öntudatra ébresztését. *Új vadrózsák* címmel külön rovatot indítanak a falusi fiatalok irodalmi próbálkozásainak közlésére. A lap tulajdonképpen önfenntartásra rendezkedett be: filmeket vetített az unitárius falvakban s a jövedelemből az illető falu részére négy előfizetés árát vonták le. Az elméleti betájoló cikkek közül Mikó Imre írásai jelentősebbek. A csehszlovákiai magyar cserkészek regös mozgalmát (2. sz. 17—18. l.), s annak „Vissza a faluba!“ jelszavát állítja az egyleti fiatalság elé példaképkül. Ugyancsak ő követi figyelemmel a testvérfelekezetek ifjúsági egyesületeinek a munkáját. *Mit keresünk a faluban?* cím alatt az Erdélyi Fiatalok falumunkájáról számol be, s a falusi és városi magyar ifjúság érdeazonosságára figyelmeztet (IV. évf. 1. sz.). Az unitárius főiskolások nem tevékenykedhetnek csak

* A melléklet egy példányát sem sikerült felkutatni.

a DFE-ben, harmonikusan be kell illeszkedniük még 3—4 felekezetek közti erdélyi magyar mozgalomba. Az Egylet feladata a szociális lelki nevelés, az egyéni céljait a közösség szolgálatába állító embertípus kialakítása kell hogy legyen. S végezetül Marx tanítására hivatkozik: „a filozófusok sokféleképpen magyarázzák a világot, nekünk nem magyarázni, hanem megváltoztatni kell azt“ (*Értsük meg egymást: IV. év. 3. sz.*) A leghosszabb ideig szerkesztőként működő ifj. Szabó Sámuel két alkalommal is megfogalmazza a lap feladatait: „Célunk továbbra is az marad, ami eddig volt. Kutatunk a régi szép idők romjaiból ma még használható kincsek között, hogy megmenthessük, ami használható. De ugyanakkor hadat üzenünk az időszerűtlen konzervativizmusnak, és bátran síkra szállunk új, emberies elvekért. Új utakat keresünk a boldoguláshoz, új lehetőségeket az élethez, új hitet az igazság felé.“ (*Új évfolyamot kezdünk: V. évf. 1. sz.*) Majd a falu és város összefonódását ábrázoló új — Gajdos László rajzolta — címléc alatt sokkal konkrétabban fogalmaz: „Falu és város két teljesen különféle, de szorosan egymásrautalt társadalmi közösség. Meg kell hát keresnünk azokat a pontokat, ahol össze lehet hozni, egybe lehetne kapcsolni ezeknek az érdekeit. Mint ember és ember között nem szabad semmi különbséget éreznünk, azonban a munkamegosztás mégis megszabja mindkettőnek egymástól különböző munkakörét“ (*Célunk: V. évf. 5. sz.*). A Szabó Sámuel szerkesztette évfolyam tartalomjegyzékében a következő rovatokat tünteti fel: Vezércikkek, Irány- és ismeretterjesztő dolgozatok, Elbeszélések, Versek, Sport, Egyesületi élet, Hivatalos rész, Különféle. A VIII. évfolyamban Cserkész rovat (vezetője Fábrián Imre) és Remény című diákmelléklet (szerkesztője Székely Gyula) is található.

1936 júliusában a IX. ifjúsági találkozón még új szerkesztőt választanak Lőrinczi Mihály kolozsvári segédlelkész személyében, de ő már csak az évfolyamzáró 10. számot szerkesztheti. A lap megszűnik. Közel egy évig semmi nyoma a *Kévekötésnek*. Miután a X. találkozón Lőrinczit újraválasztják „egy jelenleg nem létező laphoz“, az UK pár oldalas rovatot bocsájt a rendelkezésére „amíg újra önállóvá válhat a *Kévekötés* (vö. *Ajtónyitás*. UK. 1937. 178. l.). Erre, sajnos, többé nem került sor.

Végül itt szólunk az *Erdélyi Magyar Unitárius Naptárról*. Mint Boros György utal rá az első számban, már az 1890-es években Brassaival tervezték egy ilyen naptár kiadását. Akkor hiányoztak a kellő anyagi feltételek. 1910-ben aztán az Udvarhelyi-köri lelkészek ragadták magukhoz a kezdeményezést, s *Unitárius Keresztény Népnaptárt* jelentettek meg 1911-re. E népnaptár 1927-ig nagyjából azonos tartalommal elégítette ki az unitárius kalendárium-igényeket. 1927-ben Báró József szerkesztő a megnövekedett kiadási költségek miatt a naptárt felajánlotta a DFE-nek, s az az ajánlatot el is fogadta. Így jelent meg Ferencz József püspök ajánló soraival 1928-ra az *Erdélyi Magyar Unitárius Naptár*. S ami különösen figyelemre méltó, magába foglalta a teljes *Egyházi és iskolai névtárt* is. A számok végén hol külön számozva, hol nem, hozta az országos vásárok betűrendes jegyzékét. 1938-tól a szerkesztő nincs feltüntetve, de feltételezhetően Benczédi Pál szerkesztette a naptárt továbbra is. A fontosabb munkatársak a következők voltak: Balázs Ferenc, Báró József, Bede Emil, Bodor András, Böződi György, Bitay Árpád, Ferenczi Sándor, [Abrudbányai] Fikker János, Gál Kelemen, Gspann Károly Gyallay [Pap] Domokos, Józan Miklós, Kelemen Lajos, Kiss Elek, Kovács Lajos,

Kővári Jakab, Létay Lajos, Márkos Albert, Mikó Imre, Orbók Gyula, Pálffy Márton, Pálffy Ákos, Pósa Lajos, Szabédi László, Szentmártoni Kálmán, Vári Albert, Vári Domokos, Vörös István.
(Folytatása következik).

GYÖNGYÖSSY JÁNOS

A NAGYAJTAI UNITÁRIUS TEMPLOMERŐD

A község déli részében, egy magaslat szélén áll a keletelt középkori templom, melynek nyugati oromfala elé harangtorony épült. A templomot szabálytalan paralelogramm alaprajzú várfal veszi körül, melynek egyetlen bejárata az északi oldalon álló, ötszög alaprajzú kaputorony alatt nyílik. Az északnyugati sarokra egy, a temploméhoz hasonló alaprajzú, a délkeletre pedig egy ötszögű védőtornyot építettek. Az erődítményt kívülről, a nyugati, déli és keleti oldalon mély sánc és töltés övezi.

Kelemen Lajos szerint, 1732-ben, hosszas pereskedés után Nagyajta lakossága úgy döntött, hogy a vár legyen az egész falu tulajdona felekezeti különbség nélkül, a templom pedig maradjon az unitáriusoké.¹

Az 1789. évi unitárius püspöki vizitáció jegyzőkönyve az erődítményről a következőket írja: „Mely funduson épült egy négyszegű kastély, jó magoss kőfallal és három, ketteje cserép, az harmadik rongyolott sendelyfedél alatt lévő bástyákkal.“²

A jegyzőkönyv értékes adatokat őrzött meg a később megrongálódott és részben átépített gótikus templomra, valamint a középkori harangtoronyra vonatkozóan: „Mely kastélynak közepette vagyon az ecclesiának kőből, cserépfedél alatt és deszkapádimentummal épült, egész bolthajtásos szép nagy temploma, ennek egyik végéhez ragasztott s ugyan veres cserépfedél alatt törpe szarvazású kőtornyával együtt, melyeket egynéhány kőlabak erősítenek [...]. Mely templomban annak napnyugat felől való végén ugyan két kőlabakon álló, bolthajtással épült kőkar, mellyben felmenetelt a templomnak dél felől való ajtaján belül egy hosszú kőgrádits szolgáltat...“³

A vár belterületén raktározásra szolgáló kamrák állottak. A templomkastélyra vonatkozó határozat elrendeli, hogy a fából épült kamrákat, „conservatoriumokat“, melyek a templom épületéhez közel, „annak héjazatjához felnyúló fedéllel“ épültek, bontsák le és helyettük a várfalakon belül, azok mentén újakat építsenek kőből, cserépfedéllel, „felosztatván e végre előre azon vár körülötte való helyek ea proportione, amelyet kíván a justitia és aequitas.“⁴ A vizitáció második határozata a várfalak és védőtornyok javítását rendeli el, mivel ezek, mint mondja „megromladozott és majd minden securitason kívül való állapotban vagynak.“⁵

Orbán Balázs a templom rövid ismertetése után az erődítményekről a következőket írja: „E templomot négyszög idomú erős várkastély